

"עמך עמי וא-להיך א-להי" – למהותו של גיור

בין ישראל לעמים – שיטת המהר"ל והרב קוק

הרב אפרים ולץ

שיטת המהר"ל והרב קוק – "מאחר שבא להתגייר הנה יש לו תכונה ישראלית"

ריה"ל והרמב"ם מתארים שני תיאורים היסטוריים אלטרנטיביים לפער שבין ישראל לעמים. נכון לציון כי התיאור של מעשי התורה קרוב יותר באופיו לזה של ריה"ל, בעוד שהרמב"ם עיבד והרחיב את סיפור בחירת אברהם על בסיס מדרשי חז"ל. הסיפור של התורה הוא משפחתי. תיאור של צמיחה ממשפחה לעם, והעם עצמו ממשיך ומתפתח למלכות. זהו לא סיפור הירואי של בודדים המגיחים לעולם ומתבלטים בחוכמתם והתבוננותם על המציאות. באופן כללי ניתן לומר שבמקרא האדם אינו מוצא את הקב"ה, אלא הקב"ה הוא שמוצא את האדם.

למרות זאת, פשטי המקראות אינם מחייבים תפיסה מהותנית בלתי ניתנת לגישור בין ישראל לעמים. כפי שנראה להלן, התנ"ך דווקא מתאר השתלבות גויים שונים בעם ישראל בצורה טבעית ואורגנית. ניתן לאמץ עמדה לפיה הפער בין ישראל לעמים אמנם איננו בחירי במובן המוסרי בלבד, אלא האדם נולד עם תורשה מהותית וטבעית מסוימת, ועם כל זה גם במרחב הזה ישנה תנועה כלשהי ואפשרות לשינוי.

עמדה מעין זו מצאנו בדברי המהר"ל והרב קוק. המהר"ל מתייחס לפער המהותי בין ישראל לעמים ומתייחס בעצמו לשאלה איך גיור יכול לגשר על פער זה:

והוא עצמו מה שאמרו ז"ל (יבמות סא א) אתם קרוים 'אדם', ואין עכו"ם קרוים 'אדם'. וביאור ענין זה, שההבדל המיוחד אשר בין האדם ובין שאר בעלי חיים, מה שהאדם יש לו נפש אלקית. והנה אותם אשר יש להם נפש אלקית, הם מוכנים לדברים אלקיים, כמו הנבואה ורוח הקדש, ודבר זה לא תמצא רק בעם אשר בחר בו השם יתברך. לכך הם קרוין 'אדם' בפרט בשלימות, במה שיש בהם כל אשר ראוי להיות לאדם, שנקרא 'אדם' בפרט שיש בו מעלה אלקית ואינו טבעי, ולפיכך 'אתם קרוים אדם'. [...]

ואל יקשה, אם כן הגר איך אפשר שיהיה מקבל התורה, כאשר יש לו תכונה נפשית שאינה טובה?

ואין זה קשיא כלל, כי מאחר שבא להתגייר, הנה יש לו תכונה ישראלית. וכאשר נתגייר נעשה טפל לאומה הישראלית, והרי הוא כמוהו. ועם כל זה אמרו (יבמות מז ב) קשים גרים לישראל כמו ספחת. כי הספחת מזגו אינו טוב, ומקלקל הבשר שיש לו מזג טוב.

(תפארת ישראל למהר"ל סוף פרק א)

המהר"ל מבחין בין האדם לבעלי החיים בכך שיש לאדם נפש אלוקית. אותה נפש אלוקית עשויה להביא את האדם לנבואה ורוח הקודש. אמנם רק ישראל קרויים אדם 'בפרט בשלמות', דהיינו שמתמצה בהם הפוטנציאל האנושי הכללי המאפשר נבואה. דהיינו, ישראל מהווים את תמצית האנושיות, את נקודת האמצע הכוללת את מירב ומיטב התכונות האנושיות באופן מאוזן, כך שהיא מרוממת אותם לכדי יכולות ייחודיות.

בתורת הסוד ישראל הם 'כלילא מכל גוונים', וככאלה הם מהווים את הצבע הלבן בקשת הצבעים, כאלו ש"לית להם מגרמם כלום", ודווקא מפני כך הם מקבלים את כל האורות כולם וכל הכישרונות האנושיים באים אצלם לידי מיצוי והשלמה.

כך ממשיך המהר"ל וכותב על המתגייר "כי מאחר שבא להתגייר, הנה יש לו תכונה ישראלית". אין זו הנחת המבוקש, אלא הכרה בכך שהגר שחפץ בכנות להצטרף לאומה, היה ככל הנראה קרוב מאד בתכונותיו לנקודת האמצע האנושית שישראל מאופיינים בה, וזה מה שמאפשר את הגיור בפועל ואת הצלחתו. לשיטת המהר"ל ישראל אינם מנותקים ונפרדים משאר העולם, אלא דווקא אלה הממצעים אותו ומביאים לידי ביטוי את כל הגוונים הקיימים באומות העולם. ישראל לא שייכים למערכת אחרת ונבדלת, אלא חיים את האנושיות בשיאה. לפיכך, סובר המהר"ל, גיור אינו מהווה מהפך ישותי ואין בו כל קסם. הגיור הוא מימוש רצונו ויכולתו של המתגייר להתקרב בתכונותיו לישראל, לאותה נקודת אמצע.

דברים דומים כתב הרב קוק כאשר תיאר את היחסים בין ישראל לעמים. בניגוד למודל המדרגות של ריה"ל, הרב קוק רואה את ישראל, אומות העולם וכל שאר מדרגות הבריאה, **כניצבות על רצף**. כל אומה נושאת בקרבה אופי וכשרון משלה הבאים לידי ביטוי בדתה ובתרבותה. תכונות אלו עוברות תמורות במהלך ההיסטוריה מסיבות מכוונות ואקראיות, פילוסופיות ותרבותיות, יחד עם נסיבות חיצוניות וגשמיות. המעבר בין אומה לאומה גם הוא מצריך מעין 'גיור' לאומי של המעבר בין אופי אחד למשנהו:

היסוד ההגיוני, שהדבר מוכרח שיכירו בני אדם כולם שהם חייבים לחיות חיי אחים, יוכל לבא לשלימותו בחיי העמים רק על ידי מה שכל אומה תשתלם באופיה המיוחד לה, רק בהבנה שלמה שכשם שצביונה הוא דבר הגון בעולם כן צביון כל עם זולתה הוא נחוץ לתשמישו של עולם, ולא יעלה על הדעת להצר צעדי אומה זולתה, או לחשוב שהיא דוחקת את רגליה, רק כל אחת תשכיל כי ברבות הצלחת כל אומה בצביונה המיוחד, ירבה אושר העמים כולם [...]

ותשכיל מזה גם כן את ערך המרת הדתות, כי בהיות כל דת היא על כל פנים לאומית גם כן, על כל פנים בחלק רשום ממנה, בעצם או במקרה, על כן ההתאגדות הדתית מוסיפה גם כן כח לאומי. על כן, האומה המחזקת בדת ולא אבדה לאומיותה, **יש לומר שבה עון בוגד בעמו**, מצד שממעט החלק הלאומי שהוא חייב לעמו מצד השתתפותו בדתו. אלא, שמפני שאין הדתות שוות בערך המוסרי שלהן והתועלת שהן מביאות לכלל האנושות, על כן כשאדם ממיר דת עמו שהיא רחוקה מן השלימות הכללית בדת עם אחר קרובה יותר אליה, יש לדון בחטאו שאף על פי שהוא פוגע בחלק עמו לשעה, מכל מקום הרי הוא מתקרב

לתועלת האנושות. והדבר יצדק בעובדי האלילים הממירים דתותיהם בדתות הנוצרים והמחמדים [...]

(לנבוכי הדור ז)

הרב קוק סבור שגם מעבר בין עמי העולם איננו דבר של מה בכך. לדעתו 'המרה לאומית' יש בה עוון בגידה של האדם בשורשיו וזהותו, שכן לכל אומה כשרון ואופי משל עצמה. התואנה היחידה המצדיקה המרה מעין זו היא אם האדם עובר מאומה ירודה ומקולקלת לכזו בעלת עולם דתי ומוסרי מתוקן יותר.

לאור לקו חשיבה זה, ובהמשך לדברים שראינו במהר"ל, סבור הרב קוק כי גיור הוא פעולה אפשרית ואף משובחת, שבו האדם המתדבק בישראל "לא נוכל לחשב לו עון בשכחו עמו ובית אביו", שכן ישראל נושאים בקרבם גם את תכונתו הלאומית של המתגייר בתוך כלל התכונות שבקרבם באיזון נכון:

תורת ישראל יוצאת מכלל זה, מפני ששאיפתה היא רק להגיע אל עוצם התכלית של שלימות כל האנושות, והיא מוכנת לזה בכל מכשיריה, בין מכשיריה המוסריים, בין המעשיים, בין ההסתוריים.

על כן, אף שאין ראוי לקבל גרים בנקל, וקשים הם לישראל כספחת, שמכל מקום **תכנית הטבע הלאומי, שהוא יסוד חיים לתורה וקיומה ואהבתה, חסרה מהם בהכרח**, מכל מקום מי שמכיר עסק הצדק הזה, ונפשו יודעת צרת נפש מין האנושי, על ידי התפרדו לגויים שונאים זה לזה, ועם זה נפשו שואפת לאמת בלתי מעורבת בדמיוני שוא ברגשותיו המוסריים, **לא נוכל לחשב לו עון בשכחו עמו ובית אביו ובא לחסות בצל כנפי ד' א-להי ישראל**. שהרי סוף כל סוף על ידי הוספת כח [על ידו] בעבודת ישראל, תשתכלל גם על ידו התכלית המאושרת הכללית, והוא גורם בסוף כל סוף טובה רבה לעמו שממנו יצא. ולא עוד אלא שהאומה שתזכה להשאר בתור עם במועד תיקון שלום האנושות, הלא תשאב ממקור ישראל יסודות מוסריים וארחות דעת ויראת ד'. **ואז על פי כוחות הנוספים מגרי הצדק שנספחו על בית יעקב, יוכלו יותר לרדת לסוף רגשי נפשותם של אותם העמים**, ולדעת איך לעזרם בהרחבה המוסרית של דעת ויראת ד'. **ואף על פי שאפשר שצאצאי הגרים לא ידעו בעצמם מקור מוצאם** שיתבטלו בתוך בני ישראל ויתבוללו בהם, מכל מקום מחוק הירושה הוא, **שהנטיות הנפשיות לא תמחקנה** ויד הכשרון יעמוד להיות נחית לעומקא דדינא בהליכות הגויים שממנו חוצבו.

(לנבוכי הדור ז)

הרעיון לפיו ישראל הם נקודת האמצע בין האומות חוזר רבות בכתבי הרב קוק, והרב נע בכל העת בין תיאור תכונה זו כמבחינה ומהותית ובין היותה מפתח ליחסים של השפעה הדדית בתוך מערכת האומות האוניברסלית:

ראויה היא האנושיות שתתאחד כולה למשפחה אחת, וחדלו אז כל התגרות וכל המדות הרעות היוצאות מחילוקי עמים וגבולותיהם. אבל העולם צריך להעידון התמציתי, שהאנושיות משתכללת על ידו בעושר הצביונים המיוחדים של כל אומה. וזה החסרון תשלים כנסת ישראל, שתכונתה היא כמין אוצר רוחות גדול הכולל בקרבו כל כשרון וכל נטית רוח

כל הזכויות שמורות ©

עליונה, ובמילואה הגמור של כנסת ישראל יהיה שמור בעולם, ביחוד ע"י קישורה עם כל העולם כולו, כל הטוב שיוצא מפלוגת עממים, ושוב לא ימצא כל צורך בהתפלגות הממשית, והיו כל העמים הכלליים חטיבה אחת, ועל גביהם בתור אוצר קדוש, ממלכת כהנים וגוי קדוש, סגולה מכל העמים, כאשר דבר ד'.

(אורות ישראל ה, יא)

אם כן, המהר"ל והרב קוק מזוהים בצדק עם תפיסת ריה"ל אשר רואה את ההבדל בין ישראל לעמים כתכונה מהותית ולא בחירית, ביחס לכל אדם ואדם המכוון את דרכי חייו. אולם, בניגוד לדברי ריה"ל, לשיטתם גם בתוך המרחב המהותי יכולה להיות תנועה מסוימת והדרגתית, לא כזו ההופכת את המתגייר בבת אחת לישות אחרת, שונה מכל מה שהיה קודם, אלא כזו הנמשכת והולכת באופן רציף והדרגתי אל תוככי האומה הישראלית.

ההשלכה המרכזית של תפיסה זו, הרואה בגיור מהלך של הצטרפות רציפה ותהליכית אל האומה, היא שבאופן מהותי היטמעותו של הגר יכולה לעיתים לארוך יותר מדור אחד או שניים, שבהם גוי הנדבק בישראל הופך ונהיה כמותם¹. לכן, מבחינת תפיסת תהליך הגיור יתכן דווקא שהם ינקטו בעמדה הקרובה יותר לרמב"ם, כזו הרואה בגיור תהליך אורגני ותהליכי ולא דווקא תהליך ניסי הקורה ברגע אחד ומהפך את הגוי ברגע מן הקצה אל הקצה².

עמדתם זו של המהר"ל והרב קוק תהווה בסיס לעיון שלנו בסוגיית הגיור. במהלך דברינו בסדרה זו נצביע על היחסים המורכבים שבין הגיור התהליכי, המהותי, האורגני, אשר מגמתו היא היטמעותו הגמורה של הגר, ובין פעולות הגיור החדות והחד משמעיות שנדרשות מן הגר מן הבחינה ההלכתית-משפטית. הפער הזה שבין התהליך להליך, הוא המפתח להבנת שורשי עיצוב הגיור על ידי חכמים מחד, ומאיך ההתמודדות עם השאלות המתחדשות בעניינו בכל דור.

¹ בפרקים הבאים נראה שחלק מדיני הגר מבחינים בינו ובין ישראל למספר דורות, ולאחר זמן נמוג הפער ההלכתי ומתבטל.
² על עמדת הרמב"ם בעניין זה נרחיב בפרקים הבאים.